

PROLOGAS

VAŠINGTONAS, KOLUMBIJOS APYGARDA –
1941 M. GRUODŽIO 22 D.

Dvi dienos po to, kai japonai užpuolė Perl Harborą, naujai įkurtos Amerikos centralizuotos žvalgybos agentūros Informacijos koordinatoriaus biuro COI* vadovas pulkininkas Viljamas „Laukinis Bilas“ Donovanas atėjo į vakarinį Baltųjų rūmų sparną. Čia fojė puošė šventiniai vainikai ir vešli Kalėdų eglutė, ore tvyrojo malonus spyglių kvapas. Į Vašingtone vyksiančią Arkadijos konferenciją, skirtą šio karo strategijai aptarti, netrukus turėjo atvykti aukščiausi Amerikos ir Britanijos karo vadai, taip pat ir Franklinas Delanas Ruzveltas bei Vinstonas Čerčilis. Tačiau Donovanas – lieknas žilaplaukis vyras, apdovanotas Pirmojo pasaulinio karo Garbės medaliu ir iškilus Volstryto advokatas, grąžintas į tarnybą, – į tą konferenciją nebuvo pakviestas.

Jis atrodė nusiteikęs labai ryžtingai. Rankoje spaudė užrakinto odinio portfelio su ypač slaptais dokumentais rankeną. Nors atsisakaitydavo tiesiogiai prezidentui ir buvo pelnęs jo pasitikėjimą bei draugystę, jis nepriklausė prie artimiausių prezidentui žmo-

* Office of Coordinator of Information (angl). Čia ir toliau – vert. past.

nių. Ir vis dėlto darė įtaką JAV karinei strategijai ir gaudavo paramą savo slaptosioms operacijoms.

Prie jo priėjo Greisė Tali, pusamžė sekretorė tamsiai mėlyna suknele, papuošta dirbtinių deimantų gėlės formos sege.

– Laba diena, pulkininke Donovanai.

– Greise, kaip sekasi? – paklausė Donovanas.

– Ačiū, gerai. – Paėmusi iš jo apsiaustą, ji pakabino ant kabyklos.

– O kaip Misė?

– Vis taip pat, – su liūdesio gaidele balse atsakė Greisė. – Gydosį Šiltųjų šaltinių kurorte.

– Neabejoju, kad ja puikiai rūpinamasi, – pasakė Donovanas, bandydamas pralinksminėti Greisę. – Kai su ja kalbėsitės, prašyčiau perduoti nuo manęs linkėjimus kuo greičiau pasveikti.

– Būtinai, pone.

Margeritę „Misę“ LeHand, asmeninę prezidento Ruzvelto sekretorę, prieš pusę metų ištiko insultas, ji buvo iš dalies suparalyžiuota ir sunkiai bekalbėjo. Donovaną toji žinia sukrėtė ir nuliūdino. Panelė LeHand jam patiko, jie abu buvo airių kilmės niujorkiečiai. Nors Greisė buvo nuoširdi ir savo darbą išmanė, Donovanas ilgėjosi drąsios ir sumanios Misės ir tikėjosi, kad jai pavyks pasveikti ir sugrįžti į darbą.

Greisė palydėjo Donovaną iki Ovaliojo kabineto durų ir pabeldė.

– Užeikite, – pasigirdo prezidento Ruzvelto balsas.

– Linkiu sėkmės, pulkininke, – ištarė Greisė.

– Dėkoju, – atsakė Donovanas.

Greisė apsisuko ir nuėjo.

Donovanas įėjo į kabinetą ir uždarė duris.

– Sveiki, pone prezidente.

– Labas rytas, Bilai.

Ruzveltas, vilkintis pilką kostiumą šviesiais ruoželiais, su juodu kaklaraiščiu, sėdėjo prie šviesaus medinio rašomojo stalo, nukrauto knygomis, dokumentais, rašikliais, ant jo dar stovėjo telefonas ir geras tuzinas figūrėlių.

Donovanas priėjo prie Ruzvelto; šis nepakilęs paspaudė ištietą ranką.

– Įtariu, kad tokį laiką mūsų susitikimui pasirinkote norėdamas padaryti įtaką Arkadijos konferencijos rezultatams, – pasakė.

– Išties, pone, – atsiliepė Donovanas.

– Vertinu jūsų tiesumą ir patarimus. – Ruzveltas mostelėjo į gobelenu apmuštą kėdę priešais rašomąją stalą.

Donovanas atsisėdo ir pasidėjo ant kelių portfelių. Jo žvilgsnis nukrypo į dvi figūrėles ant prezidento rašomojo stalo: demokratų asilą ir respublikonų dramblių, sujungtus metaline grandinėle.

– Naujos figūrėlės?

Ruzveltas linktelėjo.

– Pamaniau, gal grandinė privers juos bendradarbiauti. – Jis nusišypsojo.

Donovanas žavėjosi prezidento humoro jausmu tų didžiausių išbandymų akivaizdoje, lygiai kaip ir jo pasiryžimu bendradarbiauti su priešingų pažiūrų žmonėmis. Nors Donovanas ir Ruzveltas buvo panašaus būdo, jų politinės pažiūros kirtosi. Prieš dešimtmetį Donovanas viešai kritikavo Ruzveltą kaip Niujorko valstijos gubernatorių, bet Ruzveltas nelaikė pagiežos – Europoje kilus karui išsiuntė Donovaną kaip savo neoficialų pasiuntinį į Angliją susitikti su Čerčiliu ir britų žvalgybos vadais. Netrukus prezidentas ėmė visiškai pasitikėti Donovanu išžvalgomis, o prieš penkis mėnesius pasirašė įsakymą, kuriuo paskyrė Donovaną informacijos koordinatoriumi.

– Bilai, ką sugalvojote? – paklausė Ruzveltas.

– Dabar, kai stojome į karą, turime sugalvoti, kaip karinėmis priemonėmis slapta kovoti su priešu. – Donovanas atsegė portfelį, ištraukė iš jo vieno lapo memorandumą ir padavė prezidentui. – Mano rekomendacijos trumpos.

Prezidentas perskaitė memorandumą. Pasitrynė akis ir padėjo apverstą lapą ant rašomojo stalo. Ruzveltas, poliomiellito pasekmių neslepiančis tik nuo artimiausių bendradarbių ir draugų, pasitaisė po kelnėmis plieninius kojų įtvarus ir pasisuko į Donovaną.

– Partizanų korpusas?

– Taip, pone.

– Nepriklausomas nuo kariuomenės ir laivyno?

– Šnipai ir žvalgyba turi būti centralizuoti. – Donovanas galvoje šmėkštelėjo jo susitikimo su Vinstonu Čerčiliu ir jo žvalgybos vadovais vaizdai. – Rekomenduoju padaryti taip, kad mūsų partizaninės pajėgos būtų panašios į britų.

– Specialiųjų operacijų valdyba SOE*?

– Taip, pone.

Ruzveltas susimąstęs atsilošė kėsele.

– Neabejoju, jog žinote, kad paskirdamas jus vadovauti COI sulaukiau pasipriešinimo iš kariuomenės ir laivyno. Net ir Džonas Edgaras Huveris laiko jus grėsme FTB.

Donovanas linktelėjo.

– Anksčiau kiekviena žvalgybos šaka veikė nepriklausomai. Jūs užėmėte jų teritoriją ir jiems tai nepatinka. O dabar norite sukurti kovinį šnipų būrį, kuris iš jų nugvelbs geriausius kandidatus.

– Teisingai, – atsakė Donovanas.

Ruzveltas sunėrė ant krūtinės rankas.

– Pritariu jūsų pasiūlymui, tik dabar turiu išspręsti kitus skubius klausimus. Mūsų karinės pajėgos kovai nepasiruošusios. Laime, nuo priešininkų mus skiria du platūs vandenynai. Prireiks

* Special Operations Executive (angl.).

laiko, kol sutelksime daugiau karių, juos apmokysime ir išplėsime ginklų gamybą.

Donovanas atsitiesė.

– Pone prezidentė, su visa pagarba, nei mes, nei mūsų sąjungininkai to *laiko* kaip tik ir neturime.

Ruzveltas giliai įkvėpė.

– Gera, Bilai, įtraukiu jūsų rekomendacijas į savo kalbą konferencijoje, bet nieko negaliu pažadėti.

– Dėkoju, pone.

Pasigirdo beldimas į duris ir galvą įkišo Greisė.

– Pone prezidentė, atsiprašau, ministras pirmininkas Čerčilis atvyko anksčiau. Jis jau važiuoja ir už pusvalandžio bus čia.

– Dėkoju, Greise, – ištarė Ruzveltas.

Greisės galva dingo, durys užsidarė.

– Apgailestauju, kad nedalyvausite konferencijoje, – tarė Ruzveltas. – Mudu su Čerčiliu sutarėme į ją pakviesti tik kariuomenių vadus. Žvalgybos vadovai susitikime nedalyvaus.

– Suprantu, pone, – slėpdamas nusivylimą ištarė Donovanas.

– Čerčilis užsiminė, kad jūsų susitikimas Anglijoje jam patiko. Turbūt padarėte įspūdį, jei suteikė jums neribotą priėjimą prie britų slaptosios informacijos. Palenkėte jį savo pusės karo istorijomis?

– Galbūt, – atsakė Donovanas. – Nors galėjo būti ir poezija.

Ruzveltas suraukė kaktą.

Donovanas pažvelgė į prezidentą, prisimindamas žodžius.

– Kaip vėjas žirgas eklus, plieno kardas žvitrus, kilnių širdžių nevertas niekas daugiau, visa kita žemėje tėra niekai.

Prezidentas plačiai nusišypsojo.

– Taip prasideda Viljamo Madervelio „Riterio giesmė“, devyniolikto amžiaus eilėraštis. Mudu su Čerčiliu jį mokėjome ir kartu padeklamavome žodis į žodį.

- Apie ką jis?
- Apie drąsą. Garbę. Ir pašaukimą būti kareiviu.
Ruzvelto veidas apniuko.
- Suprantu, kodėl tas eilėraštis jums toks artimas.
Donovanas pasitrynė keli, sužeistą per Didįją karą.
- Amerikos žmonės pakviesti kautis, pone prezidente. Neabejoju, kad galiausiai šį karą laimėsime ir išvaduosime pasaulį nuo fašistinės tironijos.
- Taip, mes tai padarysim, – pritarė Ruzveltas.
Donovanas pasitaisė ant kelių portfelį.
- Turiu dar vieną prašymą, pone.
- Išklausysiu jį, jei tik tam neprireiks armijai ir laivynui skirtų išteklių.
- Tikrai ne.
- Gera, – tarė Ruzveltas.
- Noriu įkurti komitetą, kuris aprūpintų Amerikos karo agentūras priešų laikraščiais, knygomis ir periodiniais leidiniais. Kaip žinote, COI žvalgybos poreikiams naudojamės Kongreso biblioteka, bet mums trūksta pajėgumų, kad galėtume įsigyti Ašies valstybių* dokumentų.
- Koks šio komiteto pavadinimas? – paklausė Ruzveltas.
- IDC**, Tarpžinybinis komitetas užsienio leidiniams įsigyti.
- Dabar man aišku, kodėl sutrumpinot pavadinimą, – tarė Ruzveltas. – O kas darbuosis šiame specialiaame padalinyje?
- Bibliotekininkai.
- Ruzveltas išpūtė akis.
- Tiksliau, mikrofilmų specialistai, – pridūrė Donovanas. – Dislokuosime agentus neutraliuose Europos miestuose, tokiuose

* XX a. 4–5 deš. karinės politinės sąjungos valstybės – Vokietija, Italija ir Japonija.

** Interdepartmental Committee for the Acquisition of Foreign Publications (angl.).

kaip Lisabona ir Stokholmas. Jie apsimes tarnautojais, renkančiais medžiagą Kongreso bibliotekai, siekiančiai šiame pasauliniame kare išsaugoti knygas ir periodinius leidinius. Tačiau mūsų agentai per knygynus ir slaptais keliais užsakinės Ašies valstybių leidinius, juos įsigiję darys mikrofotokopijas, taip sumažindami jų apimtį ir svorį, ir perduos iširti COI žvalgybos pareigūnams JAV arba Londone.

– Numanau, kad jau turit numatęs ir kas vadovaus komite-tui, – tarė Ruzveltas.

– Frederikas G. Kilguras iš Harvardo universiteto bibliotekos, – atsakė Donovanas. – Man regis, jis puikiai tinka šiam darbui.

Donovanas kelias minutes aiškino savo pasiūlyto komiteto tikslus ir atsakinėjo į prezidento klausimus.

– Bibliotekininkai, – sumurmėjo Ruzveltas. Paėmė plunksna-ko-tį ir pasukiojo jį tarp pirštų. – Jūs tuo tikras?

– Kaip tik jų mums ir reikia informacijai apie priešą surink-ti. – Donovanas palinko į priekį. – Pone, mums gyvybiškai svarbu Europoje dislokuoti mikrofilmų specialistus.

Ruzveltas pamastė, paskui paėmė popieriaus lapą.

– Tarpžinybinis komitetas... Koks, sakėt, jo pavadinimas?

– Tarpžinybinis komitetas užsienio leidiniams įsigyti, IDC.

Ruzveltas kažką užsirašė ant lapo.

– Iki šios popietės pateikite Greisei detalų pasiūlymą, o aš iki vakaro pasirašysiu įsakymą. Ir tikiuosi, kad ateityje jūsų komitetų pavadinimai bus tokie trumpi, kad žmonės galėtų juos įsiminti.

– Pasistengsiu, pone. Dėkoju. – Donovanas veidas nušvito. Iš-traukęs iš portfelio dokumentą, padėjo ant prezidento rašomojo stalo. – Leidau sau paruošti įsakymo projektą.

– Jūs visada per žingsnį aplenkiat mane. – Ruzveltas pastūmė į šalį plunksnakotį ir popieriaus lapą.

– Mėgstu būti pasiruošęs, – atsakė Donovanas. – O atmetus formalumus viskas susitvarko daug greičiau.

Ruzveltas pakreipė galvą.

– Bilai, ko gero, esate didžiausias biurokratijos priešininkas visame Vašingtone.

– Priimu tai kaip komplimentą, pone. – Donovanas atsistojo ir paspaudė prezidentui ranką. – Sėkmės Arkadijos konferencijoje.

– Geros kloties siunčiant į Europą mikrofilmų specialistus, – atsakė Ruzveltas.

Išėjęs iš Baltųjų rūmų Donovanas nužingsniavo į savo biurą netoliese. Eidamas pro Linkolno memorialą žvilgtelėjo į šešioliktojo Jungtinių Valstijų prezidento Abraomo Linkolno garbei pastatytą šventovę ir pasijuto esąs patriotas. Pagreitinęs žingsnį, mintyse susidėliojo planus, kaip bibliotekininkus paversti kareiviais.

I DALIS

VERBAVIMAS

I SKYRIUS

NIUJORKAS, JUNG TINĖS AMERIKOS VALSTIJOS –
1942 M. GEGUŽĖS 19 D.

Tą dieną, kai bibliotekininkai buvo pradėti verbuoti karui, Niujorko viešosios bibliotekos Mikrofotografijos skyriuje Marija Alveš fotografavo istorinius laikraščius. Žiūrėdama pro bibliotekos už tyrimams skirtą dotaciją nupirkto 35 milimetrų fotoaparato „Leika“ vaizdo iešiklį pareguliovo objektyvą. Išryškėjo 1933 metų gegužės mėnesio straipsnis su Berlyno Operos aikštėje nacių deginamų knygų nuotrauka. Aplink knygų, kurių buvo daugiau nei dvidešimt tūkstančių, laužą susibūrę universiteto studentai stovėjo iškėlę rankas, šaukdami *Sieg Heil*. Ji pajuto pasibjaurėjimą, net rankos sudrebėjo. Susitvardžiusi nuspaudė mygtuką. Tyliai klaktelėjo užraktas.

– Išsaugosime šiuos dokumentus, kad žmonės niekada neužmirštų piktadarysčių, kurias pasauliui padarė naciai, – pasakė Marija Rojui, akiniuotam trisdešimtmečiam mikrofilmų specialistui, dirbančiam prie gretimo stalo.

– Tikiuosi, – ištarė Rojus, įsikandęs neuždegtą pypkę. Dirs-
telėjo į laikraščio straipsnį, prie kurio darbavosi Marija, ir susi-
raukė. – O, kad būtume galėję išgelbėti tas knygas. Net pykina

pagalvojus, kiek tame lauže sunaikinta liberalios ir pacifistinės filosofijos.

– Ir mane pykina, – pritarė Marija. – O dar labiau neramu dėl to, kas Europoje gali nutikti žydams.

Rojaus akys pasidarė liūdnos. Jis linktelėjo ir įdėjo į savo fotoaparata naują mikrofilmo juostelę.

Mikrofilmų departamente – mažame belangiam kambarėlyje bibliotekos Manhatano centre cokoliniame aukšte – stovėjo du mediniai stalai, eilė spintelių fotojuostoms sudėti, nuotraukų didintuvas „Valoy“ ir bibliotekoms skirtas mikrofilmų peržiūros aparatas „Recordak“, primenantis šviesdėžę rentgeno nuotraukoms žiūrėti. Dėl prastos ventiliacijos oras buvo slogus, atsidavę lengvu riešutinio skonio tabako kvapu, nors bibliotekoje Rojus pypkės niekada nerūkydavo. Nors kambarys nevėdinamas, jame buvo vėsu ir sausa – tinkama aplinka juostoms saugoti. Toje atskiroje erdvėje šiedu mikrofilmų specialistai – Marija ir Rojus – galėjo dirbti mažai prižiūrimi ar net ir be jokios priežiūros, kas jiems labai patiko.

Marija, dvidešimt septynerių mergina banguotais rusvais su auksiniu atspalviu plaukais ir šviesiai rudomis akimis, prieš trejus metus atėjo dirbti į bibliotekos archyvą, Berklyje, Kalifornijos universitete, baigusi medievistikos bakalauro ir magistro studijas. Po vasaros kursų Čikagos universitete, kuris vienas pirmųjų šalyje pradėjo mokyti daryti mikrofilmus, jai buvo patikėta sukurti bibliotekos mikrofilmų padalinį. Ir apmokyti Rojų, bibliotekininką ir fotografą mėgėją, paskirtą jai į padėjėjus.

Pirmosios darbo dienos Mikrofilmų departamente Mariją nuvylė. Mikrofotografavimui skirtas bibliotekos biudžetas buvo nedidelis, ir ji daugiausia laiko leido bandydama įtikinti tradicinių archyvavimo būdų nenorintį atsisakyti bibliotekos direktorių poną Hoperį nupirkti brangią įrangą. „Padarę spaudinių mikrofo-

tokopijas, sumažinsime išlaidas saugojimo patalpoms, – kalbėjo Marija ponui Hoperiui. – Visus dokumentus, esančius bibliotekos sparne, bus galima sutalpinti į sargo sandėliuką.“ Bet Hoperis nenusileido tvirtindamas, esą mikrofotografija dar tik žengia pirmuosius žingsnius. Todėl departamentas, kuriame dirbo Marija, gavo pigius pasenusius fotoaparatus ir tiek juostų, kad vos užteko keliems vietiniams laikraščiams suarchyvuoti.

Marijos tai neatgrasė, ji kas savaitę užsukdavo į Hoperio kabinetą išreikšti susirūpinimo dėl bibliotekos įrangos skurdo, lyginant su tokiomis pirmaujančiomis įstaigomis kaip Harvardo universiteto biblioteka, plėtojanti užsienio laikraščių mikrofotografavimo programą. Marija jį informavo ir apie naują bendrovę Mičigane, kuri pasitelkusi mikrofotografiją siekia išsaugoti bibliotekų kolekcijas. Hoperis galiausiai pasidavė, ir į biblioteką pradėjo plaukti nauja įranga. Marija svarstė, ar taip nutiko dėl jos atkaklumo, ar direktorius nutarė investuoti į technologijas, bijodamas pasirodyti senamadiškas bibliotekos valdybos akyse. Galų gale, jai nebuvo svarbu kodėl. Dabar biblioteka turėjo viską, kad būtų galima įkurti modernų Mikrofilmų departamentą.

Bėgo dienos, Marija mokė Rojų mikrofotografavimo meno. Rojus, kuklus Prinstono universiteto absolventas, buvo labai protingas ir nėrėsi iš kailio rodydamas Marijai dėkingumą už pamokas, o ji tai labai vertino. Praėjo vos keli mėnesiai, o jie jau gamino didžiųjų Amerikos, Kanados ir Britanijos laikraščių mikrofotokopijas. Abu susidraugavo, nors jų domėjimosi sritys ir auklėjimas labai skyrėsi. Rojus buvo mylintis šeimos vyras ir tėvas, turėjo mielą žmoną Juditą ir šešiametę dukrą Kerol; viršutinis jo rašomojo stalo stalčius buvo pilnas rožinių kačių piešinių. Jis buvo iš didelės šeimos, turėjo šešis brolius ir seseris, be to, gimė ir užaugo Niujorke ir nebuvo nukeliavęs toliau nei šešiasdešimt mylių nuo Manhatano, išskyrus medaus mėnesį prie Niagaros krioklių.

Marija, kitaip nei Rojus, buvo netekėjusi ir laiminga džiau-gėsi nepriklausomu gyvenimu. Jos tėvai – Eliza iš Miuncheno Vokietijoje ir Gasparas iš Koimbros Portugalijoje – buvo foto-žurnalistai, atvykę į Ameriką, tad gyvenimas – kupinas kelionių ir nuotykių. Marija, vienintelis vaikas šeimoje, iki šešerių beveik visą laiką keliaudavo po Europos miestus, kuriuose dirbdavo jos tėvai. Londonas. Lisabona. Berlynas. Madridas. Barselona. Paryžius. Roma. Pradėjusi lankyti mokyklą, ji gyveno pas šeimos draugę Naujajame Džersyje, o per vasaros atostogas važiuodavo pas tėvus į Europą. Būdama paauglė jau laisvai kalbėjo šešiomis kalbomis. Jos tėvai, nors ir turėdami ribotas finansines galimybes, taupė, kad ji galėtų studijuoti koledže, ir skatino jos pomėgį keliauti. O jos kovą su fašizmu, net jei ši apsiribojo nacių propagandos įamžini-mu mikrofilmuose, pakurstė motinos mirtis.

Eliza žuvo 1937 metais, darydama reportažą per Ispanijos pi-lietinį karą. Jiedu su Gasparu pakliuvo į susišaudymą tarp respu-blikos šalininkų ir nacionalistų būrių, kai fotografavo Brunetės mūšį už penkiolikos mylių į vakarus nuo Madrido. Elizai kulką pataikė į nugarą ir moteris mirė ant vyro rankų. Marija, tuo metu studijavusi Berklyje, apie motinos mirtį sužinojo gavusi telegra-mą. Ji buvo sukrėsta. Po laidotuvių tėvas padovanojo Marijai jos motinos *art deco* stiliaus sužadėtuvių žiedą su safyru, ir mergina jį užsimovė ant dešinės rankos bevardžio piršto. Apimta graudu-lio, kas nutikdavo dažniau, nei Marija buvo linkusi prisipažinti, ji paliesdavo žydrają mamos žiedo brangakmenį. „Mama, man tavęs taip trūksta“, ištardavo pati sau. Pasukiojusi žiedą vėl susiimdavo, dar ryžtingiau nusiteikusi rasti būdą, kaip pagerbti motinos at-minimą.

Marija dėjo į fotoaparata naują juostą, kai į duris pabeldė. Į kambarį įėjusi bibliotekos registratorė, vilkinti vilnoniu sijonu ir balta palaidine, priėjo prie Rojaus.

– „Western Union“ pasiuntinys jums paliko registratūroje, – tarė paduodama Rojui voką ir apsisukusi išėjo.

Rojus kurį laiką spoksojo į voką, krūminiais dantimis sukandęs pypkės kandiklį.

– Ar viskas gerai? – uždarydama fotoaparato dangtelį paklausė Marija.

– Taip.

Rojus atplėšė voką, o perskaitęs jo turinį nušvito. Padėjęs pypkę ant stalo, persibraukė pirštais retėjančius rusvus plaukus.

– Neįtikėtina.

– Kas neįtikėtina? – nesuprato Marija.

– Manau, galiu tau pasakyti, nes čia neparašyta, kad privalu laikyti paslapyje, – ištarė jis, dirstelėjęs į telegramą.

Marija pakreipė galvą.

– Mane priėmė į darbą Europoje.

– O Dieve! – Padėjusi aparatą Marija priėjo prie Rojaus. – Juk tai nuostabu.

Jis linktelėjo.

– Kaip tau pavyko?

– Mane užverbavo Frederikas Kilguras, – atsakė Rojus. – Jis iš Harvardo, bet neseniai tapo IDC, tai yra Tarpžinybinio komiteto užsienio leidiniams įsigyti, vadovu.

– Neteko apie tokį girdėti, – pasakė Marija.

– Tai naujas departamentas, pavaldus Informacijos koordinatoriaus biurui, JAV vyriausybės naujai žvalgybos agentūrai.

– Tai bent reikalai! – Marija išpūtė akis.

– Praėjusią savaitę Kilguras pakvietė mane pasikalbėti. – Rojus nuleido galvą. – Atsiprašau, kad melavau, paprašęs laisvadienių dėl Juditos ir Kerol. Nenorėjau puoselėti bergždžių vilčių, bijojau, kad IDC mane pripažins netinkamu tarnybai, kaip nutiko su kariuomene.

– Nesigrauk, – nuramino ją Marija.

JAV įstojus į karą, Rojus norėjo eiti į kariuomenę savanoriu, bet neleido medikai, mat dėl vidurinėje mokykloje patirtos kelio traumos, apsunkinančios judėjimą ir gebėjimą bėgti, buvo nurašytas kaip netinkamas tarnybai. Ir nors jis niekada dėl to nesiskundė, Marija žinojo, jog Rojus, didelis patriotas, jautėsi įžeistas, kad jam neleido pasitarnauti savo šaliai.

– Papasakok, kur važiuosi ir ką veiksi, – paprašė Marija.

– Man nepasakė, kur mane dislokuos, tik žinau, kad dirbsiu neutralioje Europos šalyje kaip mikrofilmų specialistas, turėsiu įsigyti ir fotografuoti užsienio leidinius.

Marija sunėrė rankas.

– Ar visi, dirbantys IDC, yra mikrofilmų specialistai?

– Dauguma, – lyg atsiprašydamas atsakė Rojus. – Nors, manau, jie verbuoja ir bibliotekininkus bei mokslininkus.

– Norėčiau vykti su tavim, – pasakė Marija.

– Ir aš to norėčiau. – Jis pasitaisė ant nosies akinius. – Per pokalbį su Kilguru pasakiau, kad tu mane išmokei visko, ką žinau apie mikrofotografiją, ir jam pasiūliau pasikalbėti su tavim.

– Dėkoju, – ištarė Marija. – Manau, jis tau pasakė, kad IDC neverbuoja moterų.

– Ne, sakė, kad jie galvoja apie kandidatus iš Gebenės lygos universitetų*.

Marija suraukė antakius.

– Tai beveik tas pats.

Rojus susigūžė.

– Tu ant manęs pyksti?

– Žinoma, ne, – atsakė Marija ir ją apkabino. – Džiaugiuosi dėl tavęs. Nuoširdžiai.

Jis atsitraukė nuo jos.

* Elitinių JAV rytinės pakrantės universitetų aštuntukas.

– Jeigu ne tu, to nebūtų nutikę.

Ji papurtė galvą.

– IDC tave priėmė todėl, kad esi velniškai geras bibliotekininkas.

Rojus plačiai nusišypsojo.

– Manau, turi pranešti Hoperiui.

– Taip.

– Paskui eik namo ir naujieną pranešime Juditai ir Kerol. Aš tave pridengsiu.

– Ačiū. Tad iki rytojaus.

Rojus įsikando pypkę, skubiai nukraustė savo rašomąjį stalą ir išėjo.

Nepajėgdama susikaupti Marija padėjo į šalį fotoaparatai ir visą popietę tvarkė atsargas. Penktą valandą išėjo iš bibliotekos, nužingsniavo aštuonis kvartalus iki Pensilvanijos stoties ir sėdo į Niuarko traukinį. Paprastai važiuodama į darbą ir iš darbo ji skaitydavo knygą, bet dabar atsilošusi ant sėdynės spoksojo pro vagono langą. Nors ir džiaugėsi Rojaus sėkme, širdyje augo nusivylimas. „Kodėl aš negalėčiau dirbti IDC? Juk nėra jokios svarios priežasties priimti tik baigusius Gebenės lygos universitetus.“ Nuvijo tas mintis šalin ir užsimerkė.

Išlipusi Niuarko Pensilvanijos stotyje, dar mylią žingsniavo Kelto gatve iki savo triaukščio mūrinio daugiabučio Aironbaunde, portugalų darbininkų rajone. Užlipusi laiptais į antrą aukštą, įėjo į butą, kuriame gyveno kartu su tėvu.

– Labas! – šuktelėjo padėjusi rankinę virtuvėje ant darbastalio.

– Aš tamsiajame kambariuke, – pasigirdo prislopintas balsas. – Gali užėiti. Jau baigiau.

Įėjusi į tamsųjį kambariuką, kuris kadaise buvo mažytis svečių miegamasis, Marija užuodė pamėgtą per ilgus metus aitrų metalo kvapą. Palubėje degė blausi lemputė, Gasparas, lieknas vyras juodais

žilstelėjusiais plaukais ir žila dygia barzda, segė nespaltotas nuotraukas, sukabintas ant skalbinių virvės ir pritvirtintas spaustukais.

– Labas, tėti, – pasisveikino Marija.

Vyras atsigręžė ir ją apkabino.

– Kaip sekėsi darbe?

– Gerai, – sumelavo Marija. – Gal tyro oro? – Ir paleidusi jį atidarė langelį juodai uždažytais stiklais.

Į kambarį plūstelėjo šiltas vėjelis ir saulės šviesa.

Jis pažvelgė į ją.

– Kas atsitiko?

„Tu visada pastebi, jei aš dėl ko nors susirūpinusi.“

– Nieko.

Gasparas pasitrynė smakrą.

– Paruošiu užkandžių ir papasakosi man viską, kas tau nekelia jokių rūpesčių.

– Gerai, – nenoriai sutiko Marija.

Netrukus jie jau sėdėjo virtuvėje prie stalo, ant kurio stovėjo dubenėlis prieskoniais pagardintų juodųjų alyvuogių. Gasparas pripylė dvi taureles portveino.

– *Saúde**, – tarė susidauždamas su dukra.

Ši gurkstelėjo portveino, saldaus, su gervuogių ir šokolado prieskoniu.

Gasparas kantriai kramtė alyvuogę, paskui ant lėkštutės padėjo kauliuką.

Marijai suspaudė širdį.

– Rojų užverbavo dirbti Europoje mikrofilmų specialistu.

– A... – Gasparas pakėlė taurelę, bet gerti neketino.

Marija giliai įkvėpė ir viską jam papasakojo, taip pat ir apie tai, kad IDC kalba vien apie kandidatus iš Gebenės lygos universitetų.

* Į sveikatą (port.).

Tėvas gurkštelėjo vyno ir paklausė:

– Tu pavydi Rojui?

Marija pasimuistė ant kėdės.

– Gal truputį. Rojus – mano draugas, džiaugiuosi jo sėkme, jis puikus mikrofilmų specialistas ir yra vertas dirbti IDC, bet neteisinga, kad svarstomi kandidatai tik iš elitinių universitetų.

– Pritariu, – pasakė tėvas. – Tu tokia pat gera kaip ir bet kuris iš Gebenės lygos.

Marija nusišypsojo.

– Tavo motina fotožurnalistės darbe patyrė panašų priešiškuumą, – kalbėjo tėvas. – Kai laikraščiai atsisakė jos paslaugų, nes ji – moteris, mudu sukūrėme planą: aš prisistatydavau fotografo Viljamo Salivano, pramanyto asmens, agentu. Šiuo vardu prisi dengusi Eliza pardavė daug nuotraukų.

Tą istoriją Marija girdėjo daugybę kartų, bet nutylėjo. Tik žvilgtelėjo į vieną iš įrėmintų nuotraukų, kabančių ant sienos: į nespaltotą kariškai vilkinčios trumpaplaukės moters su šautuvu ant peties atvaizdą. Jos tamsios akys drąsiai žiūrėjo į objektyvą.

– Ši nuotrauka – viena iš mano mėgstamiausių.

– Ir mano, – pritarė tėvas. – Tai *miliciana*, Ispanijos kovotoja. Jų šimtai kariavo kartu su vyrais. Eliza padarė šią nuotrauką Madridė savaitė prieš savo žūtį. – Gasparas pasitrynė akis ir gurkštelėjo vyno.

– Tu jos ilgiesi, – ištarė Marija.

– Kiekvieną dieną.

Marijai nudiegė širdį.

– Ar galvoji kada nors vėl važiuoti dirbti į Europą?

– Kada nors, – atsakė jis. – Kol kas ketinu dirbti mūsų šalies laikraščiams. Tiek metų praleidus toli nuo tavęs, gera būti namie. Jaučiuosi taip, lyg susigrąžinčiau prarastą laiką.

Marija linktelėjo ir ėmė kramtyti alyvuogę.

Gasparas išbaigė vyną taurelėje.

– Kaip savanaudis, nerimaučiau dėl tavęs, jei karo metu iške-liautum į užsienį. Bet jeigu manai, kad turi tarnauti savo šaliai, niekada nestosiu tau skersai kelio.

Marija atsisėdo tiesiai.

– Kodėl judu su mama nutarėte važiuoti daryti reportažų per Ispanijos pilietinį karą?

– Abu palikome savo tėvynes dėl jose įsigalinčio fašizmo, – at-sakė jis. – Mums atrodė svarbu, kad amerikiečiai, o ir visas pasau-lis žinotų, kas vyksta Europoje.

Marija pateliūskavo taurėje vyną.

Gasparas nusvarino pečius.

– Gailiuosi, kad širdyje esu fatalistas. Portugalų kultūroje ga-jus tikėjimas, kad žmonės negali pakeisti įvykių eigos. Bet nėra nė dienos, kad negalvočiau, ar būčiau galėjęs kaip nors išgelbėti Elizą.

– Ak, tėti, – ištarė Marija, suimdama jo ranką.

– Tavo motina galvojo kitaip. Ji pasitikėjo savimi, buvo opti-mistė, tikėjo, kad, nepaisant nieko, pati gali kurti savo ateitį. – Jis pažvelgė dukrai į akis. – Tavyje daug motinos bruožų.

Marija giliai įkvėpė, sulaikydama ašaras.

Tėvas ištraukė savo ranką iš josios ir atsistojo.

– Turiu padirbėti. Nepyksi, jei vakarieniam sim kiek vėliau?

Marija linktelėjo.

Tėvas pabučiavo ją į viršugalvį, nuėjo į tamsųjį kambariuką ir uždarė duris.

Marija skaudama širdimi susmuko ant kėdės. Prisiminė mamą, dedančią į lagaminą fotoaparata. Pasukiojo ant piršto žiedą su sa-fyru, pažvelgė į *milicianos* nuotrauką ir nusprendė, ką turi daryti.

2 SKYRIUS

LISABONA, PORTUGALIJA –
1942 M. GEGUŽĖS 22 D.

Tjagas Soarešas – dvidešimt aštuonerių metų vyrukas šviesiai kaštoniniais plaukais, glotniai nuskustu veidu ir su knyga po pažastimi – žingsniavo *Rua do Crucifixo*^{*}, siaura akmenimis grįsta gatvele Lisabonos senamiestyje. Priėjęs savo knygyną „Livraria Soares“, prie durų pamatė Rožą, knygyno pardavėją, ir Artūrą, nemitrų trylikametį laikraščių pardavėją nuklembtais batais.

– *Bom dia*, – pasisveikino Tjagas.

– *Olá*, pone Soarešai. – Artūras nusiėmė nuo peties sunkų maišinio audinio krepšį ir pasitrynė ranką.

Roza, šešiasdešimt septynerių moteris putliais skruostais ir žilais garbanotais plaukais, pabarbeno į savo rankinį laikrodėlį.

– Vėluoji.

– O tu užmiršai raktą, – atšovė Tjagas.

Ji kilstelėjo smakrą.

– Palikau jį namie manydama, kad tu laiku atvyksi į darbą.

Tjagas nusišypsojo. Įkišo savo knygą į Artūro krepšį ir užsime-tė jį ant peties.

* Nukryžiuotojo gatve (port.).